

REVIZE KLASIFIKACE POLITICKÝCH REŽIMŮ NEBOLI INFORMACE, EKONOMICKÝ RŮST A MODERNIZACE JAKO ZBRANĚ V RUKOU AUTOKRATŮ

Viktar Dudzich^a

Sergei Guriev and Daniel Treisman: Spin Dictators – the Changing Face of Tyranny in the 21st Century

Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2022. 1. vydání. 360 stran.

ISBN: 978-0691211411.

Z hlediska globálního sociálně-ekonomického vývoje 20. století bylo toto období charakteristické bezprecedentní demokratizací politických systémů po celém světě, jež je mnohými odborníky považována za jeden z hlavních hnacích motorů modernizace a rozvoje společnosti. Počet nedemokratických vládnoucích režimů, jež byly v mnoha ohledech postaveny na strachu, represích a násilí, klesal; stále více a více zemí zavádělo tradiční demokratické instituce – konkurenční volby, zajištění politické reprezentace různých skupin obyvatelstva, svobodná média. Nicméně v současnosti političtí vědci stále častěji upozorňují, že tyto procesy se při nejlepším zastavily, jestli se již neobrátily zpět. Zatímco je evidentní, že průměrná úroveň represivnosti politických režimů znatelně klesá, odborníci konstatují vznik a rozkvět specifických typů autoritářských systémů, jež se vyhýbají masivním represím a totální kontrole nad společností, imitují demokratické procedury liberální civilizace Západu a matou politické vědce, jež se často drží černo-bílého (demokracie vs. diktatura) vnímání politického spektra. Tyto režimy, mezi nimiž je např. Putinovo Rusko, Erdoganovo Turecko či Chávezova Venezuela, jsou některými externími pozorovateli občas považovány za slabé či „rozvíjející se“ demokracie, zatímco jiní je poněkud rázně ztotožňují s brutálními despociemi minulosti, jejichž krutovláda se držela na hromadných represích a přímé politické konfrontaci s rozvinutým světem. Oba tyto krajní přístupy však spíše nereflektují realitu, přitom rostoucí vliv takových režimů na světovou ekonomiku a politiku – jak přes hospodářskou spolupráci, vzájemné investice a obchod, tak i propagandu, korupci a kooptaci zastánců mezi západními politiky

a Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta financí a účetnictví, Praha, Česká republika
E-mail: xdudv00@vse.cz

– naznačuje, že by demokratická společnost měla mít lepší povědomí o povaze svých potenciálních (a občas i reálných) geopolitických a ekonomických rivalů.

Tato problematika je podrobně rozebírána v novém díle ruského ekonoma-disidenta Sergeje Gurieva a amerického odborníka na politický autoritarismus Daniela Triesmana, jejichž dlouholetý výzkum evoluce autoritářských systémů vládnutí v kombinaci s vlastními zkušenostmi přináší nový pohled na to, jak (poměrně úspěšně) fungují vůdcovské režimy 21. století. Základní myšlenkou recenzované publikace je, že kombinace obratné manipulace informacemi, spolu s ekonomickým růstem a se zapojením do mezinárodního hospodářského systému dovoluje moderním „strongmanům“ udržovat moc a rozšiřovat svůj vliv bez nutnosti spoléhat se na násilí a represe typické pro jejich předchůdce.

První kapitola prezentuje rámec práce autorů, jež je založena na komparaci tradičních represivních diktatur (jež byly běžné pro 20. století, avšak v současnosti přetrvávají spíše na periférii světové civilizace) – autoři je označují jako „diktatury strachu“ (*fear dictatorships*) – s modernějšími nedemokratickými režimy, jež pro udržení moci volí méně násilné nástroje: pro ně se používá do češtiny poněkud obtížně přeložitelné označení *spin dictatorship*. V rámci této recenze je označují jako „diktatura manipulace“¹. Typickými reprezentanty první skupiny jsou např. Adolf Hitler v Německu, Mao Ce-tung v Číně či Augusto Pinochet v Chile; ve druhé se ocitly např. Maďarsko za Viktora Orbána, Rusko Vladimira Putina nebo – pravděpodobně první evidovaný příklad diktatury manipulace – Singapur za Li Kuang-jaa a jeho nástupců. Hranici autoři stanovují na základě rozsahu politických represí, násilí a cenzury – diktatury strachu se vyznačují vysokou incidencí politických vražd, aktivním a násilným potlačováním oponentů a izolací od světa, zatímco diktatury manipulace jsou schopny udržovat kontrolu nad společností bez (či skoro bez) využití těchto hrozivých nástrojů.

Ve druhé kapitole se podávají výsledky důkladné a rozsáhlé kvantitativní rešerše, potvrzující globální trendový přechod od diktatur strachu k diktaturám manipulace – na základě možná dosud nejširší datové základny autoři prokazují, že nedemokratické režimy vykazují stále klesající incidenci politických zabití a vězňů. Kromě toho modernější diktatury nejenom zabíjejí méně, ale pokoušejí se i o diskrétnost svých násilných úkonů, když používají tento nástroj v politickém souboji. Veřejné popravy prováděné tyrany jako Muammar Kaddáfí a Saddám Husajn se přeměnily na utajované útoky „šité na míru“, z nichž jsou často obviňováni Vladimir Putin či Alexandr Lukašenko – typičtí zástupci diktatury manipulace. Autoři nechávají na úvaze čtenáře, jestli základem této změny je obecná humanizace společnosti, aktivnější působení globálních lidskoprávních

1 Ve svých výzkumech, jež předcházely napsání této knihy, autoři používali pojem „informační autokracie“ (*informational autocracy*), jenž zdůrazňoval význam propagandy a médií pro tento typ politických režimů.

organizací či neochota „manipulativních“ vůdců poškozovat svou reputaci mezi elitami západního světa. Míra represivnosti modernějších diktatur je nižší i proto, že na rozdíl od svých předchůdců zpravidla nechávají obyvatelstvu možnost „hlasovat nohama“ – hranice zpravidla zůstávají otevřené a politická emigrace pomáhá zbavovat se potenciálních oponentů bez použití násilí.

Třetí kapitola upozorňuje na to, že se modernější autokraté vzdávají pokusů o totální kontrolu nad společností pomocí hrubé, militarizované a agresivní propagandy v té podobě, kterou šlo pozorovat v diktaturách strachu. Jako mnohem efektivnější se ukázalo napodobování „kapitalistických“ mediálních praktik, kdy subtilnější vychvalování režimu je doprovázeno skandálními talk-show, zdůrazňováním vlastních ekonomických úspěchů – především těch, co rezonují u obyvatelstva, na rozdíl od spíše dekorativních sovětských deklarací o „milionech tun vytavené litiny“, a v neposlední řadě i vysoce kvalitním a pokud možno objektivním objasněním záležitostí, jež jsou mimo politické zájmy režimu. Na to navazují i změny v (sebe)prezentaci lídra manipulativní diktatury (jednali se o personalistický režim). Vojenské uniformy a řinčení zbraněmi ustoupily italským oblekům a rozmlouvám o ekonomice a blahobytu obyvatelstva².

Změny technologií propagandy vedly i ke změnám v ochraně obyvatelstva proti „nepřátelským hlasům“ jak ze zahraničí, tak i od vnitřní opozice, což zevrubně vysvětluje čtvrtá kapitola. Diktatury strachu usilovaly o totální informační blokádu vůči čemukoliv, co bylo v rozporu s jejich oficiální pozicí, čímž dle autorů pouze zvyšovaly zájem obyvatelstva o alternativní zdroje informací. Diktatury manipulace aplikují vychytralejší postupy: veřejný nesouhlas se státní politikou sám o sobě není spouštěčem represí; opoziční média a mezinárodní zpravodajství si můžou dovolit i ostrou kritiku vůči vládnoucím režimům do té doby, dokud většina populace jednak nemá k těmto zdrojům přístup (např. liberální televizní vysílání operuje přes zpoplatněné satelitní systémy), či o ně nevykazuje zájem. Stát dělá všechno pro marginalizaci opozičních médií, žaluje je za očerňování či veřejně prohlašuje za „zrádce národa“; nicméně opravdové represe následují jenom ve vzácných případech, kdy nesouhlasné hlasy začínají být slyšet v podstatné části populace.

Pátá kapitola poukazuje na ještě jednu zásadní skutečnost – diktatury manipulace úspěšně imitují demokratické procedury liberálních zemí. Autoři na základě dat prokazují, že samotná idea demokracie čelí podobné popularitě jak v Norsku a Austrálii, tak i v Rusku či Maďarsku. V reakci na to úspěšný moderní autokrat využívá tuto skutečnost

2 Zmínku si zaslouží, že autoři provedli důkladné zkoumání rétoriky lídrů diktatur strachu, diktatur manipulace a demokraticky zvolených politiků – zatímco v případě prvních převládaly výzvy ke konfrontaci a vojenské proklamace, řeč demokratů a autokratů nového typu nevykazuje žádné rozdíly – na veřejnosti je středem jejich zájmu sociální zabezpečení, daňové zatížení a překonání chudoby.

ve svůj prospěch – umožňuje volby, dovoluje existenci (kontrolovatelné) opozice a buduje svou legitimitu pomocí volebních procesů. Samozřejmě, tyto procesy zůstávají pod kontrolou – nerealistická volební vítězství s 99% podílem hlasů se přeměnila na sofistikované systémy administrativních zásahů, omezených falzifikací a nerovných podmínek pro opozici, jež generují dostatečně „realistický“ výsledek (viz volby v Turecku, Chávezově Venezuele či Bolívii Eva Moralese), aby byl uznán za legitimní jak domácím obyvatelstvem, tak i mezinárodními partnery.

Potřeba mezinárodní ekonomické spolupráce – především s technologicky nejrozvinutějším západním světem – je dalším pilířem „diktatur manipulace“, o čemž pojednávají šestá a sedmá kapitola. Moderní autokrat si je vědom, že za absence hromadných represí jeho legitimita v mnoha ohledech stojí na tom, že svět liberálních demokracií je ochoten s ním spolupracovat. Tato spolupráce má dva primární účely. Zaprvé, zapojení do světového hospodářského systému dovolilo „diktaturám manipulace“ projít ekonomickou modernizací a rozvojem, o němž se jejich surovějším předchůdcům často mohlo jen zdát. A autoři empiricky prokazují, že vrcholy národní popularity těchto modernějších autokracií – ať už se jedná o Putinovo Rusko či Fujimorovo Peru – koincidovaly s periodami nejvyššího tempa ekonomického růstu těchto zemí. Zadruhé, ukazuje se, že autokraté nového typu preferují alespoň neutrální politické vztahy se skutečnými demokraciemi – tím zvyšují svou mezinárodní prestiž, jsou schopni prosazovat své zájmy v mezinárodním prostředí a zároveň těžit z přátelství se zástupci světové politické elity.

Osmá, závěrečná kapitola shrnuje výše uvedené – autoři uvažují, že z jejich empirické rešerše a názorných konkrétních ilustrací je jednoznačně patrné, že se světové politické spektrum zásadně změnilo. Ústup represivních diktatur strachu a násilí neznamenal, že klub demokratických velmocí může vítat nové spojence. Ve skutečnosti diktatura spíše změnila nástroje, nežli ustoupila – a stala se mnohem obtížněji pochopitelná pro západní ekonomy a politické vědce. Výsledkem je svět, kde podstatná část populace stále žije za absence základních demokratických procedur a svobod, zatímco liberální mocnosti často nejsou schopny rozhodnout, jak se tomu postavit.

A právě proto je závěrečnou myšlenkou recenzované publikace odpor proti nástupu manipulativních diktatur. Argumenty jsou následovné: rostoucí ekonomický vliv autokratů nového typu na globální ekonomiku a byznys přináší do západního světa praktiky, jež jsou jednak neslučitelné s liberální demokracií (kooptace evropských politiků nedomokratickými režimy pro prosazování jejich zájmů, přímá korupce při spolupráci nadnárodních korporací s manipulativními diktaturami, využití západní lobbistické, právnícké a finanční infrastruktury pro schovávání svých aktiv moderními diktátory), či bezprostředně ohrožují její existenci (údajné ruské zásahy do voleb v řadě demokratických zemí, šíření propagandy a fám mezinárodními informačními zpravodajstvími z manipulativních

diktatur). Nicméně autoři tvrdí, že svět liberálních demokracií má stále dvě nejmocnější zbraně – bezprecedentní úroveň technologického a ekonomického pokroku v kombinaci s atraktivní ideologií, založenou na lidských právech, politické reprezentaci a sociální rovnosti. Použití těchto zbraní má být vytrvalé, avšak subtilní – cílená ekonomická pomoc zemím reformujícím své politické systémy, podpora demokratických hnutí v autoritářských zemích, zvýšení atraktivity vlastních politických ideí pomocí odstranění nedostatků v sociální a ekonomické oblasti, aktivnější využití mezinárodních organizací na pomoc zemím, jež chtějí ustoupit od nedemokratických politických praktik. To všechno je stále schopné zajistit přežití a prosperitu demokratických ideálů, jež mnozí odborníci poněkud předčasně označují za entropické.

Tato publikace je bezesporu jedním z mála skutečně komplexních vysvětlení toho, jakými instrumenty jsou nedemokratické režimy schopny nejenom udržovat moc ve svých zemích, ale i úspěšně šířit svůj regionální či globální vliv. Na rozdíl od jiných prací na toto téma Sergei Guriev a Daniel Triesman na základě důkladného výzkumu obrovského množství dat o fungování médií, politických represích a ekonomickém rozvoji autoritářských politických režimů formulují poměrně vystihující charakteristiky těchto moderních diktatur manipulace. Publikace je důležitou revizí toho, na čem může být postaven nedemokratický systém vládnutí takovým způsobem, aby zachovával konkurenceschopnost (jak mezinárodní, tak i v očích vlastního obyvatelstva) v modernizujícím se světě.

Ke knize mám pouze dvě připomínky: První je ryze dílčího charakteru a vztahuje se k tomu, že, dle mého názoru věnují autoři poněkud menší pozornost roli mezinárodního společenství a „kolektivního Západu“ v procesech snížení represivnosti nedemokratických režimů a obecné transformace od diktatur strachu k diktaturám manipulace. Ve výkladu autorů je pro „diktatury manipulace“ Západ poskytovatelem technologických a ekonomických know-how a zároveň prostředím a nástrojem (v podobě lobbistických firem, odběratelů přírodních surovin vyvážených diktátorskými zeměmi atd.) pro prosazení vlastních zájmů na mezinárodní scéně. Dle mého názoru hraje nesmírně velkou roli i to, že vyspělý svět (regulérně i když nesystematicky) tvrdě postihuje příliš zřejmé porušování lidských práv a politické represe v nedemokratických zemích pomocí ekonomických sankcí a perspektiv hospodářské a technologické izolace. Jelikož tyto hrozby jsou zásadním nebezpečím pro ekonomický růst, na němž je částečně postavena legitimita diktatur manipulace, jsou tyto země následně ochotny „chovat se dle pravidel“ i za cenu nižšího stupně kontroly nad vlastní společností (nikdo nebude popírat, že míra kontroly nad obyvatelstvem v – zpravidla ekonomicky izolovaných – diktaturách strachu je znatelně vyšší, než v současném Turecku či Malajsii). Druhá připomínka se vztahuje k metodologii identifikace různých typů politických režimů. Autoři velice přesně – jak kvalitativně, tak i kvantitativně – rozlišují mezi diktaturami strachu a manipulace. Na druhou stranu jejich

vysvětlení rozdílů mezi diktaturami manipulace a tzv. rozvíjejícími se či hybridními demokraciemi (což je ustálený pojem pro širokou škálu politických režimů, jež jsou v zásadě demokratickými, avšak postrádají některé prvky skutečně liberálních režimů) je o něco méně konkrétní. Někteří reprezentativní „manipulativní diktátoři“ – např. Rafael Correa v Ekvádoru či Alberto Fujimori v Peru – přišli o moc na základě volebních výsledků; naproti tomu málokdo věří, že jiní zástupci této kategorie – např. Vladimir Putin či jeho kolegové v zemích Střední Asie jsou skutečně závislími na volebních procesech. Výsledkem je otázka, jakým způsobem můžeme spolehlivě odlišit opravdovou *diktaturu* manipulace od neideální *demokracie* (ale stále ještě demokracie), neboli jestli tato autory předkládaná kategorie může být základem pro novou taxonomii politických režimů obecně.

Domnívám se, že tato publikace je jedním z nejdůležitějších příspěvků na pomezí ekonomie a politických věd poslední doby a její závěry, kromě toho, že jsou zajímavé samy o sobě i pro běžného čtenáře, mohou pomoci vyspělému světu adekvátně reagovat na výzvy plynoucí ze strany manipulativních diktatur. Publikace též může sloužit i jako doplňkový učební text pro výuku institucionální a rozvojové ekonomie, stejně jako soubor metodických východisek pro analýzu souvislostí mezi politickým prostředím a ekonomickým rozvojem.